

A NAGY HÁBORÚ

Éljen!-től Éljen!-ig

Daniss Győző

„Az Oktogonon az Andrássy út felől katonabanda közeledik. Mindenki odarohan, körülveszik, éljenzik, a karmestert fölemelik és – a Kossuth-nótát éneklük.

– Éljen a háború! – kiáltják.

Egy fiatalember, aki mindenestre fölényes akar maradni, gúnyosan megjegyzi:

– Jó, jó! Majd ha egy golyót kap a hasába, akkor nem éljenez.

Egyelőre azonban csak ő kap a hasába egy ökölcsapást.” – július 27-iki számában Az Est ekképpen örökített meg egy korántsem ritkaság számba menő 1914-es pillanatot.

A tömegtájékoztatásnak az újságokon kívül szinte nem is volt más eszköze; a szerkesztőségek, kiadóhivatalok előtt sokszor nagy csoportok vártak a friss lapszámra

A háborúra hergelt főváros – és kisebb hevével az ország többi része – már a trónörökös meggyilkolása miatt Belgrádnak küldött július 23-iki ultimátum hírére is ujjongott, ahogy szinte a teljes magyar sajtó. Egy kivétellel: „A háborút kívánó sajtóval szemben... az egyetlen kivétel a szocialisták lapja, amely ismét kizárta magát a magyar nemzet polgári közösségéből és hazafias együttérzéséből”. Ezek Tisza István szavai, július 26-án a „kizárt” Népszava idézi őket.

De hát mit is tett a Magyarországi Szociáldemokrata Párt központi közlönye? Például afféléket írt, mint a Tisza beszédével nagyjában egyidejűleg nyomdába adott, és másnap, július 25-én megjelent vezércikkében: „Nem akarunk háborút! (...) Az egész polgári sajtó és az egész osztályparlament a háború mellett üvöltött ma és csak egyetlen hang, a szocialista tiltakozás emelt szót a háború ellen. És mégis határozott hittel állítjuk, hogy az ország népének igazi közvéleményét ez az egyetlen hang fejezte ki.”

Igaz, a Népszava „Nem akarunk háborút!” követelése három nappal a hadüzenet előtt történt. Amikor még – legalább is egy időre – elkerülhető, de legalább elodázható lett volna a tragédia. Három nappal később minden megváltozott. Garami Ernőnek, a szociáldemokraták vezető politikusának későbbi fejtegetése szerint a békét csak a háború kitörésének pillanatáig követelheték a szociáldemokraták, utána ez a vereség követelésével látszott volna egyenértékűnek. Kiváltképpen az után, hogy már a harcok kezdetekor súlyos vereségek érték a központi hatalmak erőit, s hogy orosz csapatok törtek be Máramarosba. Akkor már csak a győzelmet lehetett kívánni.

Az egyik legjellemzőbb állásfoglalás augusztus 2-án az Új Időkben jelenet meg: „A magyar király fegyverbe szólította a nemzet ifjúságát. Olyan nagyszerű lelkesedés fogadta a királyi szózatot, amely ámulattal tölti el Európát... Ma nincsenek Magyarországon politikai pártok, nincsenek társadalmi osztályok és vallásfelekezetek, csak testvérek vannak, akik halálos elszántsággal készek megvédeni a magyar korona fényét és a nemzeti zászló becsületét.”

Titkos tárgyalások

Csak hogy a „nagyszerű lelkesedés” keltette vágyak nem látszottak teljesebben. Mert hiába hulltak le a falevelek, katonáink a hangzatos uralkodói ígéret ellenére sem tértek haza győztesen. Már 1914-ben sok

A szociáldemokraták egyik legjobb szóznoka, Bokányi Dezső beszél a május elsejei Hungária-kerti munkásgyűlésen (Müllner János felvétele)

százezerre rúgott a halottak, sebesültek, fogságba esettek száma.

Am a politikai és katonai vezetők zöme továbbra is a gyors diadal reményében élt. És az ő „jövőlátásukat” tükrözte – nem okvetlenül meggyőződésből, gyakran inkább kényszerből – a legtöbb lap megannyi cikke is.

A győzelemről – ritka kivételként – más-képpen vélekedett A Nő publicistája (1915. január 5.): „Van-e? – lehet-e? – akkora győzelmi zászló a világon, amely eltakarhatná 1914 minden aljasságát, szegyenét? Lehet-e annyi jó és annyi jutalom a világon, amennyivel azt a tenger vért, könnyet, csalódást, gondot, nyomorúságot el lehessen 1000 millió emberrel feledtetni? Alig-alig hihetem. Még ha győzünk is, még ha arannyal kövezik is 1915-ben Bécs, Berlin és Budapest utcáit, még ha kétszer aratnak is ebben az évben a nagy magyar Alföldön, minekünk nem; még akkor sem!”

Egy évvel később 1915–16 telén már a szembenálló hatalmak vezetőinek is rá kellett döbenniük, hogy nincs biztosítékuk a gyors győzelemre. Az anyagi és emberi erőforrások – főképpen a központi hatalmak országaiban, de nemcsak ott tapasztalható – megcsappanása titkos béketapogatózásokra kényszerítette a politikusokat. A katonai vezetőket még alig-alig, s kardcsörtető hangjukat közvetlenül vagy közvetve rákényszerítették a tömegkommunikáció akkori szinte egyetlen formájára, a lapokra is. Azok változatlanul a diadalokat harsonázták, a tömegek a harcok valóságáról legföljebb a sok-sok újság-

sábot, oldalt megtöltő hősihalott-névso-rokból kaphattak képet.

A közvélemény előtt titkolt béketárgyalásoknak 1916-ban sem lett eredményük. Nem is lehetett, hiszen a szembenállók a fegyverek elhallgattatását a maguk szán-

A háborút leginkább megszenvedő „köznép” hangja, békevágya csak ritkán szólalhatott meg. A háború második évének végén egy nem nagy példányszámú lapban (Községi Munkás, 1915. december 15.) mégis megjelentek ezek a sorok:

„Békesugarak törik át a frontot, amelyre ágyúszörnyek löporfüstje nehezedett, amelynek föld-testét tüzes gránátosó termékenyítette, hullahekatombák trágyázták meg három gyászos éven át. Népek, munkásmiliónok, akik sohasem ismerték egymást, nem gyűlöltek egymást soha, nem is vághattak egymás kenyéreltelenségére, uralkodó önző célokért parancsszóra rontottak egymásnak a Haza glorifikált mészárszékén... Legyen vége a vérengzésnek, szűnjön meg a fegyvercsörtető harci lárma és »térjen vissza a világ a munka és polgárosodás művéhez«, amiként a magyarországi szociáldemokrata párt kiáltványa mondotta. Elég volt az apák és fiúk lemészárlásából, megcsónkításából, világtalanból, élőhalottá tételéből, családi életek szétrombolásából. Éhező özvegyek és síró árvák átka teljesedjen be mindazokon, akik a népek vére ontásából tovább akarják folytatni önző céljaikat. az embermészárlást, a hullahegyek és piramisok építésének ördögi munkáját.”

décai szerinti – az állóháború viszonyai közepette aligha indokolható – terület-szerzéshez, hatalomnyereséghez kötötték. Ráadásul a békekezdeményezések olykor ügyetlenül, sőt dilettáns módon kezdődtek. A IV. Károly-féle, a franciákkal kapcsolatot kereső, nekik ígérgető Sixtus-levelek tartalma kiszivárgott, emiatt pedig a császár-királynak még határozottabban kellett kiszolgáltatnia Németországot.

A szociáldemokrácia pártjai többször is próbálkoztak azzal, hogy nemzetközi konferenciákon megállapodjanak valamiféle egységes, határokon átívelő aktív háborúellenes fellépésben, de átütő sikert nem értek el. A legnagyobbnak szánt stockholmi béketanácskozás is csak jó szándékú nézetek előzetes megvitatásáig, egyeztetés-ekig jutott el, magát a konferenciát nem sikerült megtartani.

Nagyobb tömeghatása volt az orosz forradalmaknak. Elsősorban azzal, hogy az új orosz politikai vezetés – okkal tartva belső zavargásoktól – nem idegenkedett a központi hatalmakkal való különbékétől. Ez a körülmény, valamint a szakszervezetek és a szociáldemokrata párt felhívásai, szervező munkája a magyarországi, főképpen a fővárosi tömegeket az addigiaknál határozottabb – és a békét egyre hangosabban követelő – fellépésre sarkallta. A fővárosban 1917-ben már három nagy, tízezreket, sőt százezreket az utcára szólító megmozdulásról írhattak a lapok.

Százezrek az utcán

Ezeknek mintegy előhangja volt a Budapesti Hírlap április 8-iki, Húsvéti elmékedés című vezércikke: „Hiába köszönt be már harmadszor hozzánk a megváltás nagy ünnepe, hiába tekint fel az emberiség immár harmadszor e háború alatt a megfeszített Krisztusra, a béke bárányára, ki elveszi a világ bűneit; a nemzetek lankadatlanul tovább szítják a gyűlölet pokoli tüzét, folytatják az emberirtást és fokozzák a nyomort, mely el-lepi a földet... Önkéntelenül agyunkra todul a gondolat, hogy hol van hát a békét és felebaráti szeretetet hirdető keresztény egyház lelki hatalma, ha annyi elpusztult jólét és tönkrement kultúra hiába kiált föl az égre? Isten országa nemhogy közelednék, hanem távolodik tőlünk.”

A hatalom az előző évekkel ellentétben 1917-ben már nem tiltotta május elseje megünneplését. Bár felvonulást nem engedélyezett, aznapra nem gátolta meg a munkabeszüntetéseket, és nem torolta meg a másnapi egyórás sztrájkot. Szakszervezeti helyiségekben és főképpen vá-

A háború negyedik évének talán a legutolsó napjáról való Kosztolányi Dezsőnek a Pesti Napló 1918. január 1-jei számában megjelent írása:

„Arra gondolok, hányszor mondják ki most naponta, minden órában, minden percen, széles e világon ezt a szót: béke. A német azt sóhajtja: Friede, a francia: paix, az olasz: pace, az angol: peace, az orosz: pokoj, a török: szaalem. A különböző szavak betűi mögött pedig egy végtelen egységes vágy lüktet. Most, mikor van egy kis esély, hogy ezekből a betűkből valóság is válik, egy hiszékeny negyedóránban, sokszor egymás után kimondom, magam elé, a bűvös magyar szót, hogy elszonguljon az értelme, és megfélemlítve a jelentéséről, semmi mást ne érezek, mint a hangzók érzéki hatását. Földobom a szobámban, hogy világítson mint egy szalonrakéta és illattal szórja tele a levegőt. Egy egész ívet telerajzolok vele, hogy megfájduljon a kezem és a szemem. Úgy érzem, ezt kellene most tenni mindenkinek. Az emberiségnek, akárcsak a vásott tanulóknak, büntetésből, százezerszer, milliószor kellene leírnia és nem is lenne szabad mást gondolnia hosszú ideig, mint ezt, mindig és mindig csak ezt: béke, béke, béke...”

rosligeti vagy közeli vendéglőkben, azok kerthelyiségeiben nagyon sokan hallgatták rokonszenvvel a szakszervezetek és a szociáldemokrata párt vezetőinek elsősorban a választójog általánossá tételét követelő, de a béke szükségességét is hangoztató beszédét.

Az elsejei megmozdulásokról szólva a Népszava május 3-án egyebekben kívül egy jellegzetes Hermina úti összejövetelről írt: „A Zöld Vadász kerthelyiségében az építő- és famunkások tartottak gyűlést. A gyűlés szónoka Garbai Sándor volt, aki beszédében követelte a választójogot, hogy a nép vehesse kezébe a hatalmat. Beszéde közben elszánt kiáltások hangzottak »Nem élünk jog nélkül!, Jogot és békét!«”

Jó néhány aznapi gyűlés résztvevői békét, szociális reformokat és demokratikus átalakulást követelő határozatot fogadtak el.

A lapok többsége tudósított a következő, a híradások szerint százezer embert felvonultató nagy megmozdulásról. Június 8-án azért vonultak a városháza udvarára és a környező utcákra sokezren, hogy támogatásukról biztosítsák azokat a szociáldemokrata politikusokat, akik

A június 8-iki választójogi tüntetésen résztvevők többsége nem fért be a városháza udvarára

A szociáldemokrata pártok Stockholmba tervezett nemzetközi békekonferenciája csak az előkészítő tárgyalásokig jutott el

November 25-én az Iparcsarnokban és előtte is hatalmas tömeg követelte a háború befejezését (Jelky Gyula felvétele)

átadták Bárczynak az általános választójogra vonatkozó követelésüket: „És amerre mentek a tömegek, mindenütt ott látták minden kirakaton, minden ház falán, minden villamoskocsi ablakán a piros plakátot, amely a választójog kormányát követeli. És amerre tekintetüket vetették a tömegek, mindenütt ott látták másokon és önmagukon, kalap mellé tűzve, zubonyba dugva, blúzra kötve a demokrácia piros jelvényét. És akármerre haladtak a tömegek, mindenütt ott látták útjukban a gyalogos- és lovasrendőrök csoportjait, és mindenfelé találkozniuk kellett óriás teherautomobilokkal, színültig megrakva kakastollas, föl-tűzött szuronyú zsandárokkal, mintha őskori óriás sündisznó-szörnyetek gurultak volna végig a XX. század modern fővárosának aszfaltján. És özönlöttek a tömegek, a férfiak mély hangja vegyült az asszonyok éles, csengő kiáltásával, polgárok éljenzese keveredett munkások harci jelszavaival. Valahol fölharant:

– Éljen az általános választójog!

És már mintha visszhangja volna, úgy vágott rá vissza:

– Éljen a világbéke!” (Népszava, 1917. június 9.)

A már kifejezetten a békekövetelésért meghirdetett november 25-iki tüntetést a városligeti Iparcsarnokba szervezték. A Népszava a november 23-iki számában felhívta olvasói figyelmét: „Senki se maradjon otthon azzal a gondolattal, hogy nélküle is sokan lesznek. Senki se hárítsa át a másikra az annexiótlan s hadikárpótlás nélkül való béke és a rögtönzött fegyverszünet mellett való nyilvános bizonyágtétel nagyszerű kötelességét!”

Szűk volt az Iparcsarnok

Nem volt hiábavaló a felhívás. A lap 27-iki száma szerint: „A gyűléshez vonuló munkástömegek egy része a Körút, majd az Andrássy út felől igyekezett az Iparcsarnokhoz... A fölvonuló tömeg egészen ellepte a nagy úttestet. Kisebb rendőrcsapat, Krecsányi vezérletével azon buzgólkodott, hogy a sokaságot a gyalogjáróra szorítsa. Ez azonban sehogy sem sikerült. A sokaság magával sodorta a rendőröket, akik végre megunták a hasztalan erőlködést, kiváltak a tömegből, és elhelyezkedtek a Körönd egyik sarkában, ahonnan rezignáltan szemléltek a végeláthatatlan tömeg hullámmzésát, és hallgatták a békét sürgetők harsogását:

– Békét akarunk!

– Legyen vége a háborúnak!”

A lapok többsége a 27-iki számban szintén beszámolt az eseményről. A maga sokszor patetikus modorában Az Est így: „Békéért zúgott tegnap ez a nagy város. A magasba nyúló házak utcái, az egész város, mint egy óriás orgona zendült meg dörgőn és kiszabadult lelkéből a hatalmas kiáltás.”

A kéthetenként megjelenő Nőmunkás december elsején nagyobb távlatokat látva értékelt: „Túlzás nélkül nevezhetjük november 25-ét – a lefolyt vasárnapot – a magyar munkásság nagy napjának, mert bizonyosak vagyunk benne, hogy ilyennek fogja méltatni a történelem is.”

Azt persze, nem tudhatták, hogy bármennyire fontos esemény volt is az iparcsarnoki gyűlés, a hátszágai meg a frontpolitika hazai és nemzetközi vezérei még 1917 végén sem törődnek érdemben a tömegek vágyaival, s hogy a békéig – azóta tudjuk, a más és más országokkal más és más feltételekkel megkötött/kiényszerített békéig – tengernyi véren, gyászon, szenvedésen keresztül vezet majd az út. ●

A képek forrása: FSZEK Budapest Gyűjtemény